

ह्रिम(शीत), फांट कल्पना

Dr. Pallavi Bhangе
Lecturer, Dept. of Rasashastra and
Bhaishajya kalpana

हिम(शीत) फांट

कल(Cold Infusion)

क्षुण्णं द्रव्यपलं सम्यक्षड्भिर्नीरपलैः प्लुतम् ।

निशोषितं हिमः स्यात्तथा शीतकषायकः ॥

तन्मानं फाण्टवज्ज्ञेय सर्वत्रैवैष निश्चयः ।

शा.सं.म. खं. ४/१

क्षुण्ण द्रव्य- १ पल + शीत जल- ६ पट

► पर्यायि- शीतकषायक

► मात्रा- फाण्टवत् = २ पल

धान्यक हिम

प्रातः सशर्करः पेयो हिमो धान्यकसम्भवः ।

अन्तर्दाहं तथा तृष्णा जयेत्स्रोतोविशोधनः ॥

शा. सं. म. खं. ४/७

प्रातःकाळी शर्करेसोबत धान्यकहिम सेवन-

अन्तर्दाह, तृष्णा, स्रोतोविशोधन

तण्डुलोदक

कण्डितं तण्डुलपलं जलेऽष्टगुणिते क्षिपेत् ।
भावयित्वा जलं ग्राह्यं देयं सर्वत्र कर्मसु ॥

शा. सं. म. खं. १/२८

कुटलेले तांदुळ- १ पल

जल- ८ पट

३ ते ६ तास ठेवावे

हाताने कुस्करावे-- वस्त्रगाळ करून घ्यावे---तण्डुलोदक

उपयोग- सर्व कर्मामध्ये

प्रायः संग्राहक औषधींचे अनुपान म्हणून केला जातो.

पानक

फलमम्लमनम्लं वा शीताम्बुपरिमर्दितम् ।

सितामरिचसंयुक्तं पूतं स्यात् पानकं वरम् ॥

द्रव्यगुणविज्ञान, आचार्य यादवजी त्रिकमजी

अम्ल / अनम्ल फळांचा रस + शीत जल + सिता + मरिच

चिंचापानक

घटकद्रव्ये-

पक्क चिंचा--१०० ग्रॅ.

जल--४०० मि.लि.

सिता--२०० ग्रॅ.

सौवर्चल लवण--१० ग्रॅ.

भृष्ट जीरक चूर्ण--१० ग्रॅ.

मरिच चूर्ण--५ ग्रॅ.

उपयोग-

दीपन-पाचन, ग्राही, मन्दाग्नि, ग्रहणी, अरूचि, वमन, तृष्णा, दाह, इ.

www.shutterstock.com · 1348994786

फांट (Hot Infusion)

क्षिप्तोष्णतोये मृदितं तत् फाण्टमभिधीयते । च. सू. ४/७

क्षुण्णे द्रव्यपले सम्यग्जलमुष्णं विनिक्षिपेत् ।

मृत्पात्रे कुडवोन्मानं ततस्तु स्रावयेत्पटात् ॥

तस्य चूर्णद्रवः फाण्टस्तन्मानं द्विपलोन्मितम् ।

सितामधुगुडादींश्च क्वाथवत्तत्र निक्षिपेत् ॥

शा. सं. म. खं. ३/२

पर्याय- चूर्णद्रव

क्षुण्ण द्रव्य-१ पल= ४ तोळे

उष्ण जल- ४ पटमृत्पात्र-१ कुडव = १६ तोळे

► मात्रा- २ पल

► प्रक्षेप-

सिता, मधु, गुळ.....क्वाथाप्रमाणे

पंचकोल फाण्ट

पिप्पली पिप्पलीमूलं चव्यचित्रकनागरैः ।

पञ्चभिः कोलमात्रं यत्पञ्चकोलं तदुच्यते ॥

भा.प्र. हरितक्यादि ७४

- ▶ पिप्पली -----१ कोल
- ▶ पिप्पलीमूल----१ कोल
- ▶ चव्य-----१ कोल
- ▶ चित्रकमूळ---- १ कोल
- ▶ नागर(सुंठ)----१ कोल

उपयोग- कफज ज्वर, वातज ज्वर, प्रतिश्याय,इ.
दीपन-पाचन गुणयुक्त

यष्टीमधु फाण्ट

- ▶ यष्टीमधु-१ भाग
- ▶ जल- ४ भाग

▶ उपयोग-

दाहशामक, पित्तशामक, केश्य, वेदनास्थापन, शोणितस्थापन,
कण्डूघ्न, चक्षुष्य, बल्य, मेध्य, रसायन

हिम

१. १ भाग द्रव्य+६ भाग शीत जल
२. उडनशिल तत्व असण-या द्रव्यांचा हिम करता येतो.
३. शीतवीर्य आणि सुगंधित द्रव्यांचा हिम केला जातो

फाण्ट

१. १ भाग द्रव्य+४ भाग उष्ण जल
२. उडनशिल तत्व असण-या द्रव्यांचा फाण्ट उपयुक्त ठरत नाही.
३. हिम कल्पनेद्वारे पूर्ण गुणधर्म न उतरणारे आणि क्वाथ केल्यास गुणधर्म नष्ट होणा-या द्रव्यांचा फाण्ट करावा.